

Яна Пономаренко,
професор кафедри соціології та психології
навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, доцент

ПСИХОДІАГНОСТИКА МОРАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРАЦІВНИКІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ЯК ІНДИКАТОР МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Російсько-українська війна актуалізувала безпрецедентні виклики для психічного, емоційного та морального функціонування співробітників сектору безпеки й оборони. Хронічна напруга, інтенсивні бойові дії, високий рівень загрози життю, відповідальність за інших, моральні дилеми, пов'язані з прийняттям рішень у бойових та критичних ситуаціях, суттєво впливають на систему саморегуляції, мотиваційно-ціннісні диспозиції та загальний рівень ментального здоров'я особистості. Водночас сучасна військова психологія демонструє зростання інтересу до феноменів моральної стійкості (moral resilience), моральної травми (moral injury), моральної регуляції поведінки (moral regulation), моральної відповідальності (moral responsibility), довіри, чесності, здатності до співпереживання та морального обґрунтування вчинків у складних умовах [1]. У цих концептах спільним є інтегральний психологічний конструкт – моральний інтелект, який розглядається як здатність особистості діяти в узгодженні з власними цінностями, ухвалювати етичні рішення та зберігати внутрішню цілісність, попри стресові та екстремальні фактори [3; 4; 5].

Попри важливість моральних якостей для виконання службово-бойових завдань, український науковий простір досі не мав інструменту, спеціально адаптованого до потреб оцінки морального інтелекту військових і поліцейських, здатного комплексно оцінювати аспекти моральної поведінки, моральної саморегуляції та моральної свідомості в умовах війни. Така діагностика є критично важливою для систем морально-психологічне забезпечення, підбору, підготовки кадрів, формування стійких військових колективів, профілактики професійного вигорання та оцінки загроз для ментального здоров'я [1; 2].

Саме цією потребою зумовлено розробку та впровадження опитувальника «Моральний інтелект – українська адаптація (МІ-УА)», який став результатом багаторівневої культурної, мовної, психологічної та контекстної адаптації сучасних теорій морального функціонування особистості до реалій українського сектору безпеки й оборони [1]. Особливої актуальності дослідження морального інтелекту набуває у воєнний час, коли моральні орієнтири переходять у площину екзистенційних рішень: від них залежить не лише ефективність виконання бойових завдань, але й збереження внутрішньої цілісності військовослужбовця, попередження моральних травм і можливість ухвалювати етичні рішення в умовах високого ризику, невизначеності чи

психологічного перевантаження. У такому контексті моральний інтелект виконує роль психологічного стабілізатора, що впливає на ключові аспекти ментального здоров'я: здатність долати руйнівні переживання провини, сорому чи сумнівів; уміння зберігати власні моральні принципи під тиском обставин; зниження ймовірності розвитку моральної травми та пов'язаних із нею посттравматичних реакцій; посилення командної довіри та ефективності взаємодії; формування відповідального прийняття рішень; підтримання емоційної рівноваги та стійкості в екстремальних умовах. Таким чином, моральний інтелект у воєнний період постає не лише як етичний, а й як критично важливий психологічний ресурс, що безпосередньо визначає рівень адаптивності, стресостійкості та ментального здоров'я військовослужбовців і поліцейських.

У сучасній психологічній науці моральний інтелект розглядається як комплексна інтегративна здібність, що охоплює систему моральних принципів і цінностей, здатність до правдивості, чесності та відповідальності, уміння здійснювати саморегуляцію моральної поведінки, а також виражену емпатійність, турботу й соціальну відповідальність. До його змістової структури входять уміння визнавати власні помилки та приймати наслідки рішень, здатність до вибачення – як іншого, так і себе, – уміння здійснювати моральне судження та зважувати етичні наслідки дій. Завдяки поєднанню когнітивного, емоційного, аксіологічного й поведінкового компонентів моральний інтелект набуває особливої значущості у професіях, де моральний вибір є невід'ємною складовою повсякденної діяльності, що властиво як військовій службі, так і поліцейській практиці. Водночас наявні західні інструменти оцінки моральної компетентності не враховують низку критично важливих чинників: особливості воєнного контексту, релігійно-культурну специфіку українського суспільства, етичні стандарти військових і поліцейських підрозділів, психологічні наслідки бойового стресу, а також характерну для українських захисників систему професійних мотивацій і ціннісних орієнтацій [3; 4; 5]. Це зумовило необхідність створення нового адаптованого інструмента, побудованого на врахуванні феноменів моральної травми, проявів моральної витривалості, складних моральних дилем, властивих бойовим умовам, а також центральної ролі чесності, відповідальності та міжособистісної довіри у збереженні стійкості підрозділу. На цій основі було розроблено MI-UA – українську адаптацію діагностичного інструмента, що інтегрує сучасні теорії морального функціонування з практичними потребами військової та поліцейської психології, забезпечуючи можливість комплексної оцінки морального потенціалу особового складу в умовах воєнного стану.

MI-UA складається з 10 компетентнісних блоків, кожен із яких включає 4 твердження: принципи й цінності, правдивість, відстоювання правильного, дотримання обіцянок, відповідальність, визнання помилок, служіння іншим, турбота про інших, прощення себе та прощення інших. Кожен пункт оцінюється за 5-бальною шкалою. Загальний бал дозволяє визначити рівень морального інтелекту, а профіль за блоками дає можливість виявити сильні та вразливі сторони моральної регуляції.

Методологія адаптації МІ-УА передбачала поетапну, змістовно й психометрично обґрунтовану роботу, спрямовану на створення інструмента, максимально релевантного для сектору безпеки й оборони. На першому етапі було здійснено глибокий контент-аналіз сучасних концепцій морального інтелекту та виокремлено ключові змістові домени, що визначають моральне функціонування військових і поліцейських. Подальша мовна та контекстуальна адаптація відбувалася з урахуванням особливостей військової служби, включно з формулюваннями, які відображали специфіку ухвалення рішень у ризикованих ситуаціях, відповідальність за побратимів і колег, моральні дилеми та необхідність збереження внутрішньої цілісності в екстремальних умовах. Коректність, зрозумілість і концептуальна відповідність тверджень була підтверджена під час експертної оцінки шістьма фахівцями у галузі військової та поліцейської психології. Наступним етапом стало пілотне дослідження на представниках сектору безпеки й оборони, яке дозволило перевірити зрозумілість пунктів, час заповнення опитувальника та первинні показники його надійності. Після уточнення формулювань було проведено психометричну перевірку на розширеній вибірці військових і поліцейських, у межах якої оцінено внутрішню узгодженість, факторну структуру та валідність інструмента. Результати засвідчили, що всі десять компетентнісних блоків мають прийнятні або високі показники внутрішньої надійності, а експлораторний факторний аналіз підтвердив диференційованість структурних компонентів морального інтелекту. Крім того, ієрархічна модель із узагальнюючим фактором «моральний інтелект» отримала емпіричну підтримку. Експертна оцінка підтвердила змістову валідність тверджень, а результати аналізу конвергентної валідності засвідчили зв'язок показників МІ-УА з професійною відповідальністю, емоційною регуляцією та стійкістю, тоді як дискримінантна валідність продемонструвала здатність інструмента чітко відмежовувати моральні аспекти поведінки від суто емоційних чи когнітивних характеристик.

Практичні результати впровадження МІ-УА у військових і поліцейських підрозділах показали, що рівень морального інтелекту корелює зі стресостійкістю, впливає на якість рішень у бойових умовах, виконує буферну функцію щодо моральної травми, підсилює міжособистісну довіру та групову ефективність, а також виступає індикатором внутрішньої психологічної рівноваги. У цілому моральний інтелект постає тісно пов'язаним із здатністю військовослужбовців і поліцейських підтримувати оптимальний рівень ментального здоров'я в умовах невизначеності та екзистенційного ризику, що підтверджує високу значущість МІ-УА як діагностичного інструмента у воєнний час.

Практичне значення МІ-УА полягає у його здатності комплексно доповнювати систему психологічного забезпечення військових та поліцейських підрозділів. Застосування опитувальника у психодіагностиці дає можливість своєчасно виявляти як сильні сторони, так і потенційні зони ризику в морально-психологічному функціонуванні особового складу. У процесі підбору та розподілу кадрів МІ-УА може слугувати інструментом оцінювання морального

потенціалу, відповідальності та схильності до етичного лідерства, що є важливим для визначення кандидатів на посади командирів, інструкторів чи інших ролей, пов'язаних із прийняттям критичних рішень. Профільні результати опитувальника також дають підґрунтя для розроблення індивідуалізованих програм тренінгової й освітньої роботи, спрямованих на розвиток моральної стійкості, саморегуляції та командної взаємодії. У сфері психологічної реабілітації МІ-УА дозволяє ранньо виявляти моральні дилеми, порушення внутрішньої цілісності та ризики формування моральної травми, що є ключовим для своєчасного втручання й відновлення психологічного благополуччя військовослужбовців. Крім того, використання опитувальника значно підсилює систему морально-психологічного забезпечення, оскільки сприяє глибшому розумінню індивідуальних і групових механізмів моральної регуляції поведінки в умовах високого стресу та бойових викликів.

Отже, моральний інтелект постає одним із ключових психологічних ресурсів, що визначає здатність військовослужбовців та поліцейських діяти у відповідності до власних цінностей, зберігати внутрішню цілісність і підтримувати ментальне здоров'я в умовах надвисоких навантажень воєнного стану. У цьому контексті розробка та впровадження МІ-УА – першого українського адаптованого інструмента для оцінки морального інтелекту представників сектору безпеки й оборони – відкриває принципово нові можливості для вдосконалення психодіагностики, підвищення якості профілактики моральних травм і зміцнення морально-психологічної стійкості особового складу.

Список використаних джерел

1. Пономаренко Я. С. До проблеми вимірювання морального інтелекту в умовах воєнного та поствоєнного контекстів. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного стану та поствоєнної реабілітації*: збірник матеріалів X Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 жовтня 2025 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. 856 с. С.579-583.

2. Пономаренко Я.С. Моральний інтелект як психологічний ресурс професійної діяльності у сфері безпеки і оборони. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України* : тези доп. VI Всеукр. наук.-практ. конф., 30 травня 2025 р. Харків: НА НГУ. 2025. 321 с. С.44-46.

3. Lennick D., Kiel F. *Moral Intelligence: Enhancing Business Performance and Leadership Success*. Wharton School Publishing, 2015. 304 p.

4. Lennick D., Kiel F. *Moral intelligence: Enhancing business performance and leadership success 2007*: Pearson Prentice Hall. *Human Resource Development Quarterly*. 2006. №17(2). P.231-233.

5. Yakut S., Yakut İ. *Moral intelligence scale*. *Journal of International Social Research*. 2021. №14(76). P.836–842.